

- 
31. Розпорядження КМУ № 805. – Режим доступу : / <http://www.kmu.gov.ua/>.
32. Романов Д. Правда об електронном документообороте / Д. Романов, Т. Ильина, А. Логинова. – М. : ДМК-Пресс, 2002. – 256 с.
33. Свобода інформації, прозорість, електронне врядування: погляд громадянського суспільства (аналітичні доповіді, збірка перекладів документів) / за ред. А. В. Пазюка. – К. : Прайвксі Юкрейн, 2004. – 206 с.
34. Снитнікова О. Проблема безпеки інформації в умовах становлення інформаційного суспільства / О. Снитнікова, М. Жук // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення : матеріали міжнар. наук. конф., (10–12 травня 2007 р.). – Суми : Сумський обл. ін-т післядипл. педагогічної освіти, 2007. – Ч. II. – 163 с.
35. Соболев О. Свобода особистості в інформаційному соціумі: стаття перша / О. Соболев // Філософська думка. – 2002. – № 4. – С. 36–47.
36. Шаян О. Деякі аспекти встановлення урядового порядку денного / О. Шаян // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5.
37. Шевчук О. “Електронна Україна” – на шляху формалізації / О. Шевчук // Дзеркало тижня. – 2003. – 04.05. – Режим доступу : /<http://www.zn.kiev.ua/>.
38. Ратушин Ю. Як розбудувати інформаційне суспільство в Україні / Юрій Ратушин. – Режим доступу : /<http://www.kmu.gov.ua/>.
39. Codagone C. Roadmapping eGovernment Research. Visions and Measures towards Innovative Governments in 2020 / C. Codagone, M. Wimmer. – Режим доступу : <http://www.egovrtd2020.org/>.
40. <http://www.internet.ru/>.
41. <http://gipi.internews.ua/>.
42. <http://www.kmu.gov.ua/>.
43. <http://www.kmu.gov.ua/>.
44. <http://www.niss.gov.ua/>.
45. Kunis R. A Model for Document Management in e-Government Systems Based on Hierarchical Process Folders / R. Kunis, G. Runger and M. Schwind // The Electronic Journals of e-Government. – 2007. – Vol. 5, Issue 2. – P. 191–204, available online at [www.ejeg.com](http://www.ejeg.com).
46. Steven C. E-Democracy Resource / Clift Steven. – Режим доступу : <http://www.publicus.net>.
47. <http://www.dki.gov.ua/>.
48. <http://www.stc.gov.ua/>.

*Статья посвящена вопросу электронного правительства в Украине. Внимание автора сосредоточено на определении проблем, препятствующих полноценному внедрению электронного правительства в нашей стране, кроме того, проанализированы возможные преимущества от вхождения Украины в информационное глобализационное пространство.*

**Ключевые слова:** электронное правительство, электронная демократия, информационное общество, информационно-коммуникационные технологии.

*In this article the phenomenon of electronic government in Ukraine is investigated. The attention of the author is concentrated on defining of the problems which hamper the implementation of the electronic government in our country; moreover, possible prospects from joining Ukraine to informational global space are investigated.*

**Key words:** electronic government, electronic democracy, informational society, informational-communicative technologies.

УДК 324 (472.7) 485. 22  
ББК 66.5

**Валерій Штерн  
Наталія Криворучко**

## **ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

*У статті розглядається проблема політичної участі громадян України. В основу теоретичних положень увійшли праці сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ключовим положенням цієї розвідки є нестабільність та недосконалість нормативно-правового поля як першопричина соціально-політичної пасивності громадян України.*

**Ключові слова:** політична участь, політична активність, конвенціональні та неконвенціональні форми участі.

Політична участь як суспільний феномен у трансформаційних процесах переходу до демократії не є новим явищем. Проте серед різноманітності підходів і класифікацій

немає чіткого розмежування міри необхідної поведінки та включеності громадян у політичні процеси на різних етапах розвитку громадянського суспільства в постсоціалістичних країнах. Зміни в політичній поведінці електорату, перехід від політичної пасивності до активних дій і навпаки, як свідчить історія політичної науки, є вирішальним аргументом при визначенні рівня демократичності тієї чи іншої держави. Саме тому для українського політичного простору актуальною постає проблема визначення достатнього, оптимального рівня політичної участі задля формування стабільного розвитку політичного процесу та запобігання авторитарним тенденціям політичного режиму.

**Метою** статті є аналіз особливостей характеру й форм політичної участі громадян України, рівень необхідності політичної участі електорату в системі політичних процесів на тлі складних соціальних перетворень у суспільстві.

Теоретичним та концептуальним підґрунтям аналізу проблеми політичної участі стали дослідження С.Верби, Н.Ная, Дж.Нагеля, М.Каазе, А.Марша, Р.Патнама, К.Пейтмен, Д.Хелда, Д.Ціммермана, роботи яких і заклали теоретико-методологічний та емпіричний фундамент концепції політичної участі. У російській політичній науці варто виділити наукові доробки таких дослідників, як Г.Артемов, М.Грачов, Д.Гончаров, О.Мелешкіна, В.Петухов, Ю.Шевченко, О.Шестопад, А.Клюєв та ін. Проблема залучення громадян до сфери політичних відносин усе більше привертає увагу й вітчизняних учених, серед яких І.Алексєєнко, В.Бортников, Н.Дембіцька, А.Колодій, В.Речицький, Л.Угрин, В.Бурдяк, Н.Ротар та ін.

С.Верба, Н.Най визначають політичну участь як “законні дії окремих громадян, спрямовані на те, щоб впливати на вибір урядового персоналу та/або його дії” [9, с.20]. Російський дослідник Д.Гончаров на основі ґрунтовного аналізу розглядає політичну участь як “інструментальну активність, через яку громадяни намагаються впливати на уряд таким чином, щоб він здійснював бажані для них дії”. Під інструментальністю політичної участі він розуміє “здатність вибудовувати раціональні технології досягнення цілей” [4, с.210].

На думку українських дослідників політичної культури, зокрема М.Пірен, “політична участь – це втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в існуючі всередині неї політичні відносини і структуру влади” [10, с.10]. А.Колодій політичну участь визначає як специфічну форму активного ставлення людей до свого суспільного середовища, яка має на меті цілеспрямоване його регулювання та перетворення за допомогою фактора влади [6, с.344].

Політологічний енциклопедичний словник тлумачить поняття “політична участь” як дії, які вживаються соціальною спільністю, окремими громадянами і які мають за мету вплинути на державну політику, управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному [8, с.733].

Однак Віталій Бортников у своїй монографії доходить висновку, що в умовах демократичної трансформації тлумачення поняття “політична участь” лише крізь призму публічно-владних відносин є надто вузьким. Правомірною видається точка зору, згідно з якою політична участь – це діяльність, спрямована на задоволення життєвих потреб і розподіл ресурсів в їх широкому розумінні, оскільки демократія як політична категорія має не лише політичну, а й соціальну складову [2, с.192].

У деяких соціологічних дослідженнях політична участь зводиться тільки до різних видів добровільних політичних дій громадян; тим самим із розгляду виключаються такі дії, як служба в армії, сплата податків, голосування на безальтернативних виборах з одним кандидатом у списках і т. п. Критикуючи таку точку зору, С.Хантінгтон пропонує залежно від мотивації дій розрізняти два види політичної участі: автономну (коли форми політичної поведінки індивідів свідомі, набули поширення насамперед у західних ліберальних демократіях) і мобілізовану (вимушена участь у політичних діях під тиском дер-

жави, впливом страху, підкупу, боргу та інших неполітичних стимулів, що характерно для традиційних суспільств, авторитарних і тоталітарних політичних режимів).

Таким чином, аналіз праць зарубіжних та вітчизняних учених, присвячених проблемам політичної участі, дає змогу визначити дане поняття у двох розрізах: широкому й вузькому. У широкому значенні політична участь – це дії, за допомогою яких політичні актори, громадяни, члени політичної системи, впливають або намагаються вплинути на результати її діяльності. Головними формами політичної участі тут виступають причетність громадян до формування представницьких органів державної влади шляхом голосування на виборах, референдумах, плебісцитах. У вузькому розумінні під політичною участю розуміємо залучення громадянина, учасника політичного процесу не лише до участі у формах безпосередньої демократії (вибори, референдум), але й до підготовки та ухвалення політичних рішень, їх реалізації та контролю за їх виконанням [10, с.255]. Тобто у вузькому розумінні поняття політичної участі пов'язується з концепцією партисипативної демократії, що набула поширеності поруч із представницькими формами демократії.

Поняття політичної участі спонукає до теоретичного аналізу ефективних форм її вираження. У демократичному суспільстві існує багато форм громадянської залученості та, попри їх різноманітність, у більшості випадків громадяни виконують здебільшого лише виборчу функцію. Звісно, не можна вимагати від громадян активної участі в політичному житті, проте процес прийняття легітимних політичних рішень від імені народу повинен обов'язково включати участь самого народу як джерела влади. Саме тому дослідники виділяють дві основні форми політичної участі: конвенціональна – політична поведінка, що використовує інституційні канали і є прийнятною для домінуючої політичної системи (голосування на виборах та референдумах різних рівнів, постійна партійна діяльність, участь у виборчих кампаніях, членство в неурядових громадських організаціях); неконвенціональна – політична поведінка, що порушує та відкидає правові політичні норми та виявляється шляхом прямих колективних дій, що суперечать системі представництва інтересів (ненасильний легітимний спротив, протести, демонстрації, насильні терористичні дії) [6, с.346].

Особливістю українського суспільства є те, що низькі показники політичної участі в конвенціональних формах не спричинили поширення неконвенціональних форм громадсько-політичної активності населення. Виокремлення шляхом факторного аналізу стильових ознак політичної участі дало змогу соціологам виявити чотири форми політичних стилів активного населення України: “активне контактування”, “обмежена демонстративність”, “дієвий нонконформізм” та “радикальна демонстративність”. Серед громадян України більш поширеними є ті форми громадсько-політичних практик, які пов'язані з передвиборчими кампаніями. Натомість протестні практики зумовлені причинами соціально-економічного характеру. За останніми даними Інституту Горшеніна, 43,3% українців виражають готовність узяти участь в акціях протесту, з яких 36% заявили, що до участі в акціях протесту їх змусять ріст цін на товари й послуги, 25,8% серед причин називає невчасно виплачену зарплату, 19,4% – відсутність роботи чи загроза її втрати [1]. При цьому політичних чинників названо не було.

Саме тому, як зазначають українські соціологи, в Україні в силу історичної традиції та електоральних симпатій переважають конвенціональні та ненасильницькі форми політичної участі. Для такої поведінки є як суб'єктивні, так й об'єктивні причини: нерозвиненість судової системи, її нездатності забезпечити справедливий розгляд тощо. У той же час специфіка українського виборця як людини посткомуністичної епохи полягає в амбівалентності його свідомості та поведінки. З одного боку, спостерігається достатньо висока активність на виборах (близько 70%), що може пояснюватись звичкою, покірливістю українського електорату, а з іншого, – прагнення громадян проголосувати не “за”, а “проти” – служить негативним фактором [8, с.350]. Так, за недавніми даними

соціологічних досліджень, проведеними Центром Разумкова з 30 вересня по 5 жовтня 2010 року, на запитання: “Чи готові Ви взяти участь у мирних акціях протесту в разі виявлення фактів фальсифікації результатів виборів?” – ствердно відповіло лише 14%, “не братиму участі за будь-яких обставин” – 63,2%, “можу взяти участь залежно від того, наскільки масштабними будуть фальсифікації” – 14,0%, “важко відповісти” – 9,9% [11].

Якщо розглядати політичну участь залежно від рівня її інтенсивності, то участь громадян України в політичних процесах змінюється залежно від економічних та соціальних чинників: постійна та систематична участь виражається в період високої соціальної напруги (наприклад, період акцій “Україна без Кучми” чи так званої “Помаранчевої революції”) і не є тривалою; натомість її змінює епізодична політична участь, що має двояку природу: виникає або внаслідок незадоволення, або політичної стабільності. Так, соціологічні дослідження Центру Разумкова, проведені з 18 до 22 листопада 2010 року, показують, що 78% населення України вважають, що події розвиваються в неправильному напрямі, і лише 7,3% налаштовані позитивно. Попри значне переважання негативних оцінок ці показники є дещо кращими, ніж у грудні 2008 року і в березні 2009-го [12].

Мова йде про те, що для забезпечення адекватної політичної участі необхідні соціально-культурні, світоглядні умови та передумови, оскільки саме вони визначають масштаби, рівень активності (пасивності) та форми залучення населення до державних і суспільних справ. Як відзначають Є.Головаха і Н.Паніна, одним із найважливіших показників розвитку демократичної політичної культури є не високий інтерес до політики (що характерно для європейських держав), а свідоме зацікавленість політичним життям суспільства. [3, с.8]. Дані соціологічного моніторингу, який здійснює Інститут НАН України, починаючи з 1994 р. до 2009 р., показують, що зацікавленість громадян політикою залишається більш-менш сталою, а відсоток громадян, які не цікавляться політикою, удвічі перевищує відсоток тих, хто дуже цікавиться політикою. Однак переважаюча більшість тих, кого політика цікавить до певної міри [1].

Серед науковців точаться дискусії щодо причин невисокого рівня зацікавленості громадян політичним життям. Існують свідчення, що рівень зацікавленості прямо пов'язаний з освітою. Вищий рівень освіченості показує краще розуміння громадянами своїх обов'язків та підвищує інтерес до державних справ. Як слушно відзначає А.Колодій, знання про політику є умовою відповідного функціонування демократії: “... без широкої, добровільної участі громадян демократична держава починає занепадати, перетворюючись у територію окремих привілейованих груп і організацій” [6, с.376]. Про рівень політичної обізнаності українського громадянства можна судити з результатів соціологічних опитувань щодо захисту прав і свобод у державі, наявності ідеологічних преференцій в українських громадян як виборців щодо розуміння суті демократії. На запитання про те, чи є Україна на сьогодні державою, де дотримуються прав і свобод людини, чверть не змогла дати відповіді. Лише кожен десятий вважає, що живе в країні, де дотримуються основних прав та свобод. Усе це може бути свідченням того, що політична компетентність, як неодмінна складова політичної участі громадян, у трансформаційних процесах, які переживає нині Україна, відносно невисокого характеру. Українські соціологи відзначають психологічну неготовність вступати у відкритий конфлікт із порушниками їхніх прав та свобод. Тому населення здебільшого пасивно вступає у взаємодію з державними та правовими установами щодо відновлення своїх прав.

Закономірно виникає запитання: чи існує оптимальний коефіцієнт участі громадян у політичних процесах? Чи може рівень активної (чи пасивної) поведінки впливати на тип політичного режиму та бути визначальним під час визначення форми державного правління?

Сьогоднішні реалії політичних, економічних, соціальних процесів в Україні засвідчують зростаючу міру олігархізації економіки й політики, прикриття тих чи інших великих інтересів бізнес- і політгруп з одночасним зниженням відповідальності основних

політичних акторів. У таких умовах дедалі більша кількість громадян перестає відчувати власну причетність до участі у владі як на загальному, так і локальному рівнях. Олігархічно-кланові партії, які, згідно з політичною теорією, мали б сприяти залученню та ідентифікації громадян, натомість сприяють поширенню політичного клієнтизму та намагаються протидіяти проявам активної політичної поведінки. Соціологічне дослідження Центру Разумкова, проведене 2010 року, свідчить, що лише 31% громадян України підтримують думку про можливість впливу на владу. Це лише підтверджує думку про втрату громадянами віри в реальну можливість політичної участі [5].

Ще однією причиною неможливості громадянам реалізувати свої соціальні потреби шляхом впливу на політичні процеси за допомогою політичної участі є відсутність відповідальності тих, кому громадяни делегують свої права. Міра безвідповідальності політичних еліт та їх “відокремленість”, “незалежність” від звичайних громадян призводять до депривацій (неспівмірності очікувань із можливостями їх реалізації), фрустрацій та різного роду девіацій (самогубств, наркоманії, корупції) у суспільстві. Невідповідність програмних засад, з якими партії ідуть на вибори, тому, яку політику вони проводять опісля, є також проблемою відсутності ефективного контролю з боку компетентних громадян, які не лише цікавляться політикою, але й створюють механізми контролю над “обраними”.

Таким чином, посткомуністична еліта України створює для громадян умови щодо відмови участі в процесах політичної трансформації суспільства та підвищення рівня “умотивованого абсентеїзму”. Наприклад, в Україні відвідуваність виборчих дільниць у 80-х роках складала 99,9%, а вже 1998 р. – 63,8%, на президентських виборах 1999 р. – 74,9%, на виборах 2002, 2006 і 2007 років електоральна участь досягала 70%, на президентських виборах 2010 р. – 66,76% [1]. На думку деяких дослідників, зокрема В.Майданюка, сьогодні ми наближаємося до європейської шкали політичного абсентеїзму, проте не через задоволення життям, а через зневіру громадян у політичних лідерах та загальну політичну апатію [5]. Найбільш поширеною формою політичної участі на території України є участь у виборчих кампаніях, при цьому основним мотивувальним фактором тут виступає матеріальна сторона. Таким чином, рівень відповідальності за власний вибір у вигляді голосування достатньо знижується.

Однак при вагомості виборів, що дають можливість населенню формувати та змінювати уряди, роль громадян не зводиться лише до статусу виборців. Адже громадяни можуть бути активними учасниками політичних партій, профспілок та інших добровільних громадських об'єднань; брати участь у публічних дискусіях, масових акціях, спрямованих на задоволення суспільних проблем. За даними соціологічного моніторингу міжнародних порівняльних досліджень, політична активність громадян у складі політичних партій складає близько 6% [1]. Це громадяни, що демонструють глибокий інтерес до політики, політичну компетентність, громадяни, які безпосередньо беруть участь у політичній діяльності (у виборчих кампаніях, санкціонованих мітингах, демонстраціях, діяльності політичних партій та рухів і т. п.).

Отож рівень політичної участі, її масштаби є показниками легітимації існуючої системи влади, рівня загальної політичної культури та свідомості. Низький рівень залученості громадян до політичного процесу може свідчити про рівнопропорційність рівню демократії в такій політичній системі. Форми й рівні політичної участі відображають міру відповідальності громадян як електорату, так й основних акторів політичних відносин. На сучасному етапі трансформаційних політичних процесів в Україні можемо говорити про динаміку до зниження рівня вмотивованої, самосвідомої політичної участі, як наслідок розчарувань у неможливості впливу на процес прийняття політичних рішень. Саме тому на часі – створення ефективного інституту контролю за політичною діяльністю у формі підвищення рівня політичної компетентності та політичної грамотності громадян.

1. Автопортрет. Україна. Третій щорічний соціологічний звіт Інституту Горшеніна: відношення українських громадян до проблем сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://institute.gorshenin.com.ua/annuals/2\\_Avtoportret\\_Ukraina\\_2010.html](http://institute.gorshenin.com.ua/annuals/2_Avtoportret_Ukraina_2010.html).
2. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії : монографія / В. Бортніков. – Луцьк : Вежа, 2007. – 524 с.
3. Головаха Є. Політична культура українського суспільства (за даними соціологічного моніторингу та міжнародного порівняльного дослідження) / Є. Головаха, Н. Паніна // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д-ра екон. н. В. Ворони, д-ра соц. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2007. – С. 14.
4. Гончаров Д. В. Теория политического участия / Д. В. Гончаров. – М. : Новый свет, 1997. – 285 с.
5. Майданюк В. Президентські вибори 2010 та проблема абсентеїзму [Електронний ресурс] / В. Майданюк. – Режим доступу : <http://vox.com.ua>.
6. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та ін.] ; за ред. А. Колодій. – К. : Ай-Бі, 2002. – 684 с.
7. Пірен М. І. Основи політичної психології : навч. посіб. / М. Пірен. – К. : Міленіум, 2003. – 418 с.
8. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 792 с.
9. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : монографія / Н. Ротар. – Чернівці : Рута, 2007. – 78 с.
10. Scott F. E. Partisipative Democracy and the Ttansformatoin of the Citizen: some intersektions of feminist, postmodernist and critical thought / F. E. Scott // The American Review of Public Administration. – 2000. – Vol. 30. – № 3. – P. 252–270.
11. Центр Разумкова. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 30 вересня по 5 жовтня 2010 року в усіх регіонах України. Опитано 2007 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. – Режим доступу : [http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll\\_id=579](http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=579).
12. Центр Разумкова. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 18 по 22 листопада 2010 року в усіх регіонах України. Опитано 2001 респондент віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. – Режим доступу : [http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll\\_id=66](http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=66).

*В статье рассматривается проблема политического участия граждан Украины. В основу теоретических положений вошли труды современных отечественных и зарубежных исследователей. Ключевым положением данного изыскания являются нестабильность и несовершенство нормативно-правового поля как первопричина социально-экономической пассивности населения.*

**Ключевые слова:** политическое участие, политическая активность, конвенциональные и неконвенциональные формы участия.

*In this articles considered problem of political participation of citizens of Ukraine. The basis of theoretical positions include works of contemporary domestic and foreign researchers. The key provisions of this exploration is instability and imperfection of the legal field as the root cause of social and the passive population of Ukraine.*

**Key words:** political participation, political activity, conventional and unconventional forms of participation.

УДК 322.22  
ББК 66.023.2

Ігор Доцяк

## ЦІНІСНИЙ ВИМІР ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІКИ

*У статті розглядається взаємозв'язок політики та економіки через систему ціннісних орієнтацій суспільства, основою яких є релігійні цінності. Їх характер і соціальний вимір визначає ставлення соціуму до економічної діяльності та відповідний тип політичних відносин. Наголошується на особливій ролі християнства в системі політико-економічної взаємодії сучасної України.*

**Ключові слова:** політика, економіка, цінності, релігійні норми, плюралізм, моральність.

Цілісність та динамізм суспільної системи визначається взаємозв'язком та взаємозалежністю політичної, економічної, соціальної та культурної сфер життєдіяльності. Саме в них реалізується багатоманітність людських взаємовідносин, сутність цивілізаційного розвитку на загал. Предметом нашого дослідження є вимір взаємодії політичної та економічної сфер. Перша сфера конститує суспільну систему через державну